

TAMPEREEN YLIOPISTO

Miina Juutila

juutila.miina.k@student.uta.fi

”ME ISÄNMAAHAN KERRAN TAAS YHTEEN PÄÄSEMME”

-

SOTILASPAPPIEN KIRJEET KAATUNEIDEN OMAISILLE

TALVI- JA JATKOSODAN AIKANA

Historian kandidaatintutkielma

Tampere 2018

Sisällys

1. Johdanto	2
2. Kirkko sodan tukijana	3
3. Sotilaspapit suruviestien kirjoittajina	5
3.1. Papit sodassa	5
3.2. Mitä papit ajattelivat suruviesteistä?	7
4. Kaatuneet ja omaiset	8
4.1. Sankarivainajat ja uhrin	9
4.2. Vaimot ja vanhemmat	11
5. Sota-ajan suruviestit	13
5.1. Suruviestien sisältö ja tarkoitus	13
5.2. Muutokset sotavuosien aikana	15
5.3. Valmis moniste vaihtoehtona	17
6. Johtopäätökset	19
Lähteet ja kirjallisuus	20
I Lähteet	20
II Kirjallisuus	20
Liitteet	22

1. Johdanto

Kirjeet olivat sotavuosina ainoa tapa pitää yhteyttä kaukana oleviin läheisiin. Kirjeiden sisällöllä ei välttämättä ollut merkitystä, tärkeämpää oli kirjeen saapuminen ylipäätään. Se oli elonmerkki, ja usein säännöllisen kirjeenvaihdon katkeaminen oli ensimmäinen merkki sotilaan kuolemasta.¹ Kaatumisen jälkeen omaiset saivat usein vielä ainakin yhden kirjeen rintamalta, sillä sotilaspappien velvollisuutena oli kirjoittaa kaatuneitten omaisille. Papit saattoivat lähettää omaisille valmiin monisteen, mutta useimmiten pyrittiin kirjoittamaan henkilökohtaisia kirjeitä.² Toistaiseksi näiden sotilaspappien kirjoittamien suruviestien tutkimus on ollut vähäistä.

Kiinnostuin sotilaspappien kirjoittamista suruviesteistä ensimmäisen kerran luettuani Kaija Sepposen Sotaorpojen ja Kaatuneiden Omaisten Liiton Suomi100-hankkeena tallentamia suruviestejä³ talvi- ja jatkosodan ajalta. Rajasin tutkimukseni lähteeksi 27 julkaisuun tallennettua suruviestiä, joita käytän tutkimukseni aineistona. Tämän tutkimuksen liitteistä löytyy taulukko, jonka avulla lukija voi tarkastella aineistonani käyttämien kirjeiden tietoja tarkemmin.⁴ Eettisistä syistä en käytä työssäni suruviesteihin liittyvien henkilöiden nimiä, vaikka ne alkuperäisestä julkaisusta onkin luettavissa.

Sotilaspappien suruviestit saivat minut pohtimaan kyseisten kirjeiden tarkoitusta. Miksi sotilaspapit lähettivät suruviestejä kaatuneiden omaisille? Mikä näiden kirjeiden tehtävä oli? Vastausta etsin suruviestien sisällöstä ja sotilaspappien näkemyksistä. Yksiselitteistä vastausta näihin kysymyksiin on kuitenkin vaikea saada. Vastaus riippuu siitä, kenen kannalta asiaa tarkastellaan. Tästä johtuen pohdin aihetta eri näkökulmista, joiden avulla olen myös jaotellut tutkimuksen erillisiin käsittelylukuihin.

Sotilaspapit toimivat niin kirkon kuin armeijankin palveluksessa, joten ensin on tarpeellista perehtyä kirjeiden taustalla vaikuttaneisiin tekijöihin. Kirkon roolia talvi- ja jatkosodassa käsittelen luvussa kaksi. Tämän jälkeen käsittelen sotilaspappien – eli kirjeiden kirjoittajien – näkemyksiä suruviesteistä luvussa kolme. Pappien näkökulman selvittämiseksi hyödynnän toisena alkuperäislähteenäni jatkosodan aikana julkaistua ja sotilaspappien sisäiseen käyttöön tarkoitettua *Sotilaspappi*-lehteä. Kyseinen lehti kuvaa nähdäkseni hyvin papiston parissa käytyä keskustelua, sillä lehdessä julkaistiin pääasiassa sotilaspappien kirjoituksia. Omaisille lähetettäviä suruviestejä tarkasteltiin erityisesti

---

¹ Taskinen 2015, s.13,18.

² Kemppainen 2006, s.86. Puhuessani suruviesteistä tai kirjeistä tarkoitan pappien kaatuneiden omaisille lähettämiä viestejä.

³ Suruviestit luettavissa osoitteessa www.sotaorvot.net/2018_04_22_suruviestit2.pdf. Suurin osa viesteistä on peräisin kotiarkistoista, mutta kokoelmaan sisältyy myös Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkistosta löytyviä kirjeitä. Ks. liite.

⁴ Ks. lähteinä käytettyjen suruviestien sivunumerot liitteestä.

heinäkuussa 1944 ilmestyneessä numerossa, jossa sotilaspapit jakoivat kokemuksiaan kaatuneiden omaisille suunnattujen kirjeiden kirjoittamisesta.

Luvussa neljä keskityn suruviestien tarkoitukseen kaatuneen ja hänen omaistensa näkökulmasta. Mikä kirjeiden tehtävä oli suhteessa kaatuneen sotilaan kuvaamiseen, ja miksi omaisille ylipäätään kirjoitettiin sotilaan kuolemasta? Viimeisessä käsittelyluvussa pohdin suruviestien tehtävää niiden sisällön avulla, ja vertailen aineistoa ajallisesti selvittääkseni mahdollisia muutoksia sotavuosien aikana. Sotilaspappi saattoi turvautua kirjoittamisen sijaan myös valmiiseen monisteeseen, joten lopuksi pohdin, eroaako tämä valmis moniste jotenkin pappien itse kirjoittamista suruviesteistä. Tämän jälkeen päätän tutkimukseni johtopäätöksiin.

Hyödyntämästäni kirjallisuudesta haluan nostaa esille muutaman teoksen. Ilona Kempvaisen väitöskirjatyö *Isänmaan uhrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana* on nähtävästi ainoa tutkimus, joka on käyttänyt lähteenään sotilaspappien kaatuneiden omaisille lähettämiä suruviestejä. Kempainen tarkastelee suruviestejä lyhyesti ja lähinnä sankarikuoleman näkökulmasta, mutta teos tarjosi tutkimukselleni mahdollisuuden käydä keskustelua suruviestien luonteesta. Vaikka suruviestejä on käsitelty tutkimuksen parissa vasta vähän, on aihepiiriä kuitenkin sivuttu sotilaspappeja käsitelleissä teoksissa. Esimerkiksi Erkki Kansanahon *Papit sodassa* ja Jouni Tillin teos *Suomen pyhä sota* tarjosivat molemmat omanlaisensa näkemyksen sotilaspappien tehtäviin ja siten myös suruviestien tarkoitukseen.

2. Kirkko sodan tukijana

Sotilaspappien suruviestit poikkeavat jonkin verran tavallisesta sota-ajan kirjeenvaihdosta, sillä ne eivät ole osa dialogista yksityishenkilöiden välistä kirjeenvaihtoa. Suruviestejä kirjoittaessaan sotilaspapit ovat toimineet virkatehtävässä niin puolustusvoimien kuin kirkonkin edustajina. Kirjeiden sisällön ja retoriikan ymmärtämiseksi on siis tarpeen huomioida kirkon suhtautuminen sotaan talvi- ja jatkosodan aikana. Kirjeisiin päätyneet kielenkäytöt on mielestäni saanut vaikuttaa ajalle tyypillisistä ajatuksista ja puheesta. Nähtävästi mitään yleisiä ohjeita ei suruviestien kirjoittamiseen ollut, mutta kirkon vaikutus näkyy silti pappien kirjoittamissa kirjeissä.

Kirkon sotavuosien tehtävät perustuivat sen asemaan edellisinä vuosikymmeninä. Sisällissodan jälkeisessä Suomessa kirkko ja uskonto liittyivät luonnostaan hallitsevaan – oikeistolaiseen ja isänmaalliseen – ideologiaan. Itsenäisyyden alkuvuosina papisto osallistui aktiivisesti yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Puoluetoiminnan ja kansanedustajan tehtävien lisäksi esimerkiksi suojeluskunnissa oli mukana paljon papiston edustajia. Toisaalta myös vuonna 1922 perustettu

antikommunistinen ja oikeistonationalistinen ylioppilasjärjestö Akateeminen Karjala-Seura (AKS) sai toimintaansa mukaan monia nuoria pappeja ja teologian opiskelijoita.⁵

Erityisesti AKS:ään kuuluvien pappien puheissa kansakunta sekoittui kristillisiin käsitteisiin, mikä myöhemmin sopi hyvin sotavuosien julkiseen retoriikkaan. Suomen kirkon historiaa tutkineen Eino Murtorinteen mukaan AKS:n nuorten teologien puheissa ilmeni eräänlaista nationalistista ja poliittista teologiaa, jossa isänmaanrakkaus ja kansallistunto yhdistyivät osaksi oikeaa uskonnollisuutta. Kristillisyyks sai julkisessa puheessa kansallisia piirteitä ja toisinpäin.⁶ Isänmaa koettiin suorastaan pyhänä asiana, mikä nähdäkseni ilmenee myös tämän tutkimuksen aineistossa.⁷

Vaikka kirkolla oli merkittävä asema suomalaisessa yhteiskunnassa jo ennen sotia, kriisiaika korosti yhteiskunnan uskonnollisuutta entisestään. Talvisodan kansallinen eheytyminen vahvisti kirkon asemaa, ja toisin kuin sisällissodassa, kirkko pystyi vihdoin esiintymään koko kansan kirkkona.⁸ Toisaalta sotavuodet näyttäytyivät kirkolle myös mahdollisuutena hengelliseen työhön. Esimerkiksi jatkosodan alussa *Sotilaspappi*-lehdessä todetaan kirkon vieraantuneen kansasta, mutta sodan uskotaan olevan ”ainutlaatuinen työmahdollisuus”⁹. Sota toikin kirkon toiminnan yhteyteen erityisesti nuoret miehet, jotka muuten olivat alkaneet ajautua pois kirkon vaikutuspiiristä.¹⁰ Moni pappi on siis saattanut *Sotilaspappi*-lehdessä esitetyn näkemyksen mukaisesti kokea sodan sielunhoidollisena mahdollisuutena. Eräässä lehden kirjoituksessa jopa omaisille lähetetyt suruviestit nähtiin mahdollisuutena vaikuttaa omaisten vakaumukseen.¹¹

Valtio tarvitsi kirkon panosta molemmilla rintamilla, sekä sotamoraalin ylläpitämisessä. Kirkko avusti niin kaatuneiden evakuoinnissa kuin kotirintaman sankarihautajaisissakin.¹² Käytännön tuen lisäksi kirkko ja papisto saattoivat tukea sotaa myös puheissaan ja pyrkiä ohjailemaan kuulijoidensa mielipiteitä sodalle myönteisiksi. Pappien jatkosodan retoriikkaa tutkineen Jouni Tillin mukaan papiston onnistui oikeuttaa sota teologisesti, ja sen retoriikassa ilmenee kirkon tuki sodanjohdolle. Kirkon voidaan siis katsoa osallistuneen sotapropagandaan.¹³ Samalla on muistettava, ettei

---

⁵ Murtorinne 1995, s.127.

⁶ Murtorinne 1995, s.128.

⁷ Esim. Suruviesti s.101.

⁸ Murtorinne 1995, s.234.

⁹ *Sotilaspappi* 2/20.

¹⁰ Kemppainen 2006, s.224.

¹¹ *Sotilaspappi* 27/664.

¹² Murtorinne 1995, s.234.

¹³ Tilli 2014, s.267-268.

propagandalla sanana ollut vielä tässä kohtaa yhtä negatiivista merkitystä kuin tänä päivänä. Sotavuosina propagandaa pidettiin jopa neljäntenä aselajina.¹⁴

Papiston lisäksi myös sodanjohto hyödynsi uskonnollista perustelua oikeuttaessaan sotaa. Tunnetuimpia esimerkkejä ovat ylipäällikkö Mannerheimin päiväkäskyt, jotka ovat selvästi vaikuttaneet myös pappien puheisiin. Esimerkiksi ensimmäisessä päiväkäskyssä käytetty ilmaus: ”Me taistelemme kodin, uskonnon ja Isänmaan puolesta”¹⁵ kuvaa uskonnon kytkeytymistä sotavuosien isänmaalliseen henkeen jo heti talvisodan alusta lähtien. Tämä Mannerheimin käyttämä ilmaus sisältyi myöhemmin myös useisiin sotilaspastoreiden suruviesteihin.¹⁶ Papit eivät siis perustaneet sotavuosien puheitaan ainoastaan teologiaan, vaan hyödynsivät myös valtionjohdon asettamia yleisiä linjoja sodan tavoitteille. Esimerkiksi Risto Rytin radiopuheessaan määrittelemät sodan perusteet, kuten ”tulevien sukupolvien onnellisemmän elämän turvaaminen”¹⁷, päättyvät myös sotilaspappien puheisiin ja kirjoituksiin.¹⁸

3. Sotilaspapit suruviestien kirjoittajina

Vaikka suruviestien taustalla vaikuttivat kirkon näkemykset ja tuki sodankäynnille, kirjoittivat papit kirjeitä myös yksilöinä. Esimerkiksi itsekin sotilaspappina palvellut Erkki Kansanaho toteaa jokaisen papin puhuneen oman luonteensa ja vakaumuksensa mukaisesti.¹⁹ Suruviestien tarkoituksen selvittämiseksi on siis tarpeen pohtia, mitä sotilaspapit kaatuneiden omaisille kirjoittamisesta ajattelivat.

3.1. Papit sodassa

Ennen talvisodan syttymistä sodan aikaisiin pappistehtäviin oli arvioitu tarvittavan noin sata pappia, mutta sodan aikana määrä kolminkertaistui. Jatkosodan aikana rintamapappien määrää nostettiin jälleen, sillä sekä rintamalla, että kotialueilla kärsittiin pappispulasta. Helmikuussa 1942 ryhdyttiin toimiin tilanteen helpottamiseksi, ja myös teologian ylioppilaita alettiin nimittää sotilaspapin tehtäviin.²⁰ Seuraavaan vuoteen mennessä rintamalla oli palvellut yhteensä yli 800 pappia ja teologian

---

¹⁴ Pilke 2018, s.12.

¹⁵ Kansanaho 1991, s.8. Päiväkäsky 1/1.12.1939.

¹⁶ Esim. Suruviesti s.46,56.

¹⁷ Rytin puhe. Perko 1974, s.111.

¹⁸ Suruviestit s.71,88.

¹⁹ Kansanaho 1991, s.23.

²⁰ Kansanaho 1991, s.30; Muukkonen 1961, s.105.

opiskelijaa, eli melkein 60 % Suomen papistosta.²¹ Vuoden 1941 uudistuksen mukaisesti jokaisessa jalkaväkijonossa, patteristossa ja näitä vastaavissa yksiköissä tuli olla sotilasoppi.²² Nämä yksiköiden papit olivat myös ne, jotka suruviestejä yleensä kirjoittivat.²³ Rintamalla palvelleista sotilaspapeista suurin osa oli nuoria pappeja tai teologian opiskelijoita, sillä vanhemmat papit sijoitettiin mieluummin kotirintamalle tai esikuntatehtäviin.²⁴ Suruviestejä kirjoittaneet sotilaspapit ovat siis usein olleet suhteellisen nuoria pappeja tai vasta teologian opiskelijoita.

Talvisodan syttyessä sotilaspapeille kuuluvista tehtävistä ei ollut selkeitä ohjeistuksia, ja papiston tehtävät muovaantuivat lopulliseen muotoonsa vasta sotavuosien aikana. Sotilaspastoreiden talvi- ja jatkosodan aikaiset tehtävät jakaantuivat kolmeen eri ryhmään: sielunhoitotyöhön, valistustyöhön ja kaatuneiden huoltoon. Sielunhoitotyö on näistä tehtävistä selkeimmin sotilaspapeille kuuluva tehtävä, sillä siihen kuului esimerkiksi jumalanpalvelusten ja hartauksien järjestäminen.²⁵ Sotilaspapit vastasivat pitkälti myös valistustoiminnasta yhdessä erillisten valistusupseerien kanssa sekä talvi- että jatkosodan aikana. Valistustyöhön sisältyi niin viihdytys- kuin opetustoimintaakin, mutta myös mielialojen tarkkailua ja ohjailua.²⁶ Helmikuussa 1942 annetun tarkentavan ohjeistuksen mukaan sotilaiden taistelukyvyyn kohottaminen kuului valistusupseereille, ja sotilaspappien tehtävänä oli vastata valistustyön sielunhoidollisesta puolesta. Sotilaspappien valistustyön katsottiin kasvattavan niin uhrivalmiutta kuin muitakin sotilaallisia hyveitä, sekä ylläpitävän isänmaallista mielialaa.²⁷

Kaatuneiden huollosta muodostui sotavuosien aikana tehtävä, josta papisto nautti paljon arvostusta. Vielä talvisodan alussa kaatuneet oli tarkoitus haudata rintaman läheisyyteen, ja ohjeistukset kaatuneiden evakuoinnista saatiin vasta joulukuusta 1939. Seuraavan vuoden alusta jokaiseen armeijakuntaan alettiin perustaa kaatuneiden evakuoimiskeskuksia, joiden johdossa toimi aina sotilaspastori.²⁸ Sotilaan kaatuminen tuotti tehtäviä myös yksiköiden sotilaspastoreille, joilla oli velvollisuus tehdä ilmoitus kaatumisesta. Nähdäkseni suruviestien kirjoittaminen kaatuneiden omaisille tavallaan yhdisti kaikki kolme sotilaspastorin tehtävää. Kirjeet liittyivät oleellisesti kaatuneiden evakuointiin, mutta toisaalta kyse oli kotirintamalle suuntautuvasta sielunhoidollisesta tehtävästä. Valistustyön vaikutus ilmenee puolestaan kirjeiden sisällöstä, johon palaan myöhemmin.

---

²¹ Muukkonen 1961, s.106.

²² Kansanaho 1991, s.124.

²³ Lisäksi aineistossa yksi nähtävästi sotilassairaalassa työskennelleen papin kirje. Suruviesti s.55.

²⁴ Kansanaho 1991, s.160-161,180.

²⁵ Murtorinne 1995, s.257.

²⁶ Kansanaho 1991, s.195.

²⁷ Salminen 1976, s.57.

²⁸ Saario 1989, s.166-167.

Talvisodan alusta asti kaatumisesta ilmoittaminen kuului sotilaspastoreiden tehtäviin. Käytännössä ilmoitus sotilaan kaatumisesta tuli lähettää kotijoukkojen rovastintoimistolle, joka toimitti ilmoituksen asianomaiselle kirkkoherralle. Tämä puolestaan vei tiedon kaatuneen omaisille. Kun kaatuneita ryhdyttiin talvisodan aikana systemaattisesti evakuoimaan kotipaikkakunnilleen, huomattiin, ettei kirjeitse tapahtuva ilmoitusmenettely yksinään ollut tarpeeksi nopea. Ruumiit saattoivat saapua kotiin ennen kirjeitse lähetettyä ilmoitusta. Tiedonvälityksen nopeuttamiseksi kaatumisesta tuli ensin ilmoittaa puhelimitse tai sähköitse rovastintoimistolle. Joukko-osastojen pastoreiden tuli silti edelleen kirjoittaa osanottokirje omaisille ja kertoa mahdollisia lisätietoja kaatumisesta.²⁹

3.2. Mitä papit ajattelivat suruviesteistä?

Aineiston suruviestejä kirjoittaneisiin pappeihin ei ollut tämän tutkimuksen puitteissa mahdollisuutta perehtyä tarkemmin, mutta yksilöiden taustojen vaikutus on silti luettavissa rivien välistä. Esimerkiksi yhden kirjeen sisältö antaa olettaa papilla olleen herätysliiketaustaa.³⁰ Toisaalta edellä on tullut ilmi papiston läheinen suhde esimerkiksi Akateemiseen Karjala-Seuraan, mikä saattaa ilmetä joissakin kirjeissä runsaana isänmaallisen retoriikan käyttönä.

Pappien näkemyksiä suruviestien kirjoittamisesta voidaan kuitenkin löytää aikalaislähteistä. Esimerkiksi vuosina 1942–1944 ilmestyneen *Sotilaspappi*-lehden numerossa 27 julkaistiin neljän sotilaspapin vastaukset kysymykseen siitä, mitä he pitivät huomioon otettavina asioina kaatuneiden omaisille suuntautuvassa kirjeenvaihdossa. Vastauksissa korostuu henkilökohtaisuuden tärkeys, ja useat papit kokevat, että valmiisiin monisteisiin tulee turvautua ainoastaan pakon edessä. Sotilaspapit kehottivat olemaan kirjeissä totuudenmukaisia, mutta myös hienovaraisia. Omaisten surua ei sopinut pahentaa tarpeettoman karkealla kielenkäytöllä.³¹

Lehdessä pohditaan myös isänmaallisuuden ja suruviestien suhdetta. Pappien mielestä kirjeissä tulee painottaa ennemminkin Herran sanaa, kuin isänmaan asiaa, eikä omaisten surua saa peittää isänmaallisilla ajatuksilla. Toisaalta kirjeet nähdään mahdollisuutena vaikuttaa kaatuneen omaisten uskonnolliseen vakaumukseen.³² Sotilaan kuoleman yhteydessä sotilaspappien sielunhoidollinen työ ylsi siis kotirintamille asti. Kyseiset sotilaspapit olivat sotavuosien aikana selvästi oppineet huomaamaan, millaisia tietoja kaatuneiden omaiset kaipasivat. Kirjeisiin neuvottiin muun muassa

---

²⁹ Kansanaho 1991, s.76-77.

³⁰ Suruviesti s.49. Viestissä lainattu Siionin virttä.

³¹ *Sotilaspappi* 27/663-666.

³² Ibid.

sisällyttämään tietoja vainajan viimeisistä vaiheista.³³ Tämän tutkimuksen aineiston kirjeissä kuvataan usein kaatuneen viimeisiä hetkiä ja esimerkiksi jäämistön tai ruumiin kohtaloa. Jos tällaisia tietoja ei kirjeessä kerrottu, omaiset saattoivat kysellä niiden perään.³⁴

Sotilaspappi-lehdessä käydyssä keskustelussa sotilaspapit pitivät suruviestejä sielunhoidollisina osanottokirjeinä. Kirjeiden kirjoittamisen vakavuutta korostetaan useassa kirjoituksessa, ja omaisille kirjoitettuja suruviestejä pidetään jopa yhtenä sotilaspappien tärkeimmistä tehtävistä.³⁵ Kyseinen lehden numero ilmestyi kuitenkin vasta jatkosodan lopussa heinäkuussa 1944. Siinä julkaistut vastaukset eivät siis välttämättä edusta talvisodan tai jatkosodan alun suruviestejä. Toisaalta se miten papit kehottivat toimimaan, kertoo mielestäni myös päinvastaisesta käytöksestä. Esimerkiksi liikaa isänmaallista puhetta tuskin olisi tarvinnut kehottaa välttämään, ellei sitä olisi joidenkin sotilaspappien kirjeissä esiintynyt.

Sota-ajan kirjeiden sisältöön vaikutti osaltaan myös sotasensuuri, vaikka sotilaspappien lähettämistä suruviesteistä ei sensuurin yliviivaamia lauseita löydykään. Koska sotasensuurilla ei ollut mahdollisuuksia valvoa koko sota-ajan kirjeenvaihtoa, voidaan mielestäni pohtia, onko suruviestejä sensuurin toimesta edes tarkistettu. Sotilaspappien kirjeiden lukeminen on saatettu kokea suorastaan sopimattomaksi. Itsesensuuria kirjeistä kuitenkin varmasti löytyy. Armeijan palveluksessa olleet sotilaspapit tuskin ovat kokeneet voivansa arvostella sodankäyntiä omaisille lähetettävissä kirjeissä. Lisäksi edellä on jo tullut ilmi, että papit halusivat kirjeiden olevan lohduttavia, eikä omaisia saanut järkyttää karkeilla sanoilla. Itsesensuurin taustalla saattoi siis olla ajatus omaisten tunteiden säästämisestä. Kemppaisen mukaan sensuurin vaikutusta on vaikea arvioida, mutta pappien suruviesteissä esimerkiksi kuolinpaikka kerrotaan hyvinkin tarkasti. Sotilaspappien kirjeissä saatettiin siis paljastaa tietoa, jota ei laajemman yleisön tietoon kerrottu.³⁶

4. Kaatuneet ja omaiset

Talvi- ja jatkosodan aikana rintamalla kuoli noin 90 200 miestä.³⁷ Naimattomia heistä oli kaksi kolmasosaa, ja leskiä sodat jättivät jälkeensä noin 30 000.³⁸ Tässä luvussa tarkastelen talvi- ja jatkosodan kaatuneita, sekä heidän lähimpiä omaisiaan, joille kaatumisesta tuli kirjoittaa.

---

³³ *Sotilaspappi* 27/663.

³⁴ Suruviesti s.55. Ensimmäinen viesti Tay 124.

³⁵ *Sotilaspappi* 27/666.

³⁶ Kemppainen 2006, s.88.

³⁷ Kurenmaa & Lentilä 2005, s.1152.

³⁸ Salmi 1986, s.13; Kemppainen 2006, s.233.

4.1. Sankarivainajat ja uhrit

Suruviestit eivät olleet mitä tahansa sota-ajan kirjeitä vaan virkakirjeitä, joiden aiheena oli sotilaan kuolema. Tavallisen kirjeenvaihdon tapaan papit eivät siis kerro omista kokemuksistaan, vaan keskittyvät esimerkiksi kuvaamaan kaatunutta sotilaana tai tarjoamaan omaisille uskonnollista lohdutusta. Edellä on käynyt ilmi, että papit itse kokivat tärkeäksi kirjeiden henkilökohtaisuuden sekä totuudellisuuden. Kirjeen kirjoittamista vaikeutti kuitenkin se, ettei vainaja yleensä ollut papille entuudestaan tuttu. Kaatuneeseen täytyi usein tutustua jälkeinpäin esimerkiksi aseveljien tai esimiesten arvioiden avulla.³⁹ Mutta vaikka papit pyrkivät kirjoittamaan henkilökohtaisesti ja totuudenmukaisesti, suruviesteissä kaatuneet kuvataan yleensä samanlaisina, isänmaan puolesta uhrautuneina sankarivainajina.

Sotapropagandassa puhutaan yleensä vihollisen tappioista, mutta ei omista kaatuneista. Omaisille lähetetyissä suruviesteissä aihetta ei ole voitu välttää, joten onkin mielenkiintoista katsoa, miten vainajia sotilaspappien kirjeessä kuvataan. Kuolemasta käytetään yleensä erilaisia kiertonimityksiä (nukkunut pois, saanut surmansa), eikä kuolema sodassa ole poikkeus. Usein sotilaan kuolemaa kutsutaan kaatumiseksi, mutta myös symbolisempää nimityksiä löytyy.⁴⁰ Sotilaspappien kirjeiden sisällössä kiinnitin huomiota erityisesti kaatuneista käytettyihin termeihin, sillä kirjeiden retoriikka kertoo suruviestien tehtävästä. Tyypillisimpiä suruviesteissä esiintyviä nimityksiä olivat ”sankarivainaja” ja ”uhri”.

Sankarikuolemaa tutkineen Ilona Kemppaisen mukaan sankarivainajaksi saatettiin kutsua ketä tahansa, joka oli kuollessaan armeijan palveluksessa. Kansainvälisesti tällainen sankaruuden korostaminen oli poikkeuksellista, mutta Suomessa sankarikuolema liittyi ennemminkin yhteisön puolesta toimimiseen, eikä niinkään vainajan henkilökohtaisiin ominaisuuksiin.⁴¹ Tämä ilmenee myös oman aineistoni suruviesteistä. Sankarivainaja nimityksen käyttö ei kirjeissä liity kaatuneen kuolemaa edeltäviin tekoihin tai persoonaan. Pelkkä isänmaan puolesta kuoleminen tekee vainajasta sankarin. Kirjeissä sankarikuolema myös yleensä ”saadaan”,⁴² eli se siis esitetään jonakin erityisenä, jota on mahdollisesti haluttu ja odotettukin.⁴³

---

³⁹ *Sotilaspappi* 27/663.

⁴⁰ Raitis 1993, s.251.

⁴¹ Kemppainen 2006, s.54.

⁴² Esim. Suruviesti s.93.

⁴³ Kemppainen 2006, s.129.

Sankarivainajan nimityksen lisäksi toinen usein käytetty termi kaatuneesta on uhri. Toisin kuin vaikkapa palkkasotilaan, kansallisvaltion sotilaan oletetaan vapaaehtoisesti uhraavan jopa henkensä isänmaansa puolesta.⁴⁴ Ryhmäsymboleita tutkineen Tuomas Teporan mukaan sodan uhrin otettiin sotavuosina yhteiseen käyttöön, ja vapaaehtoisesta uhrista muodostui eräänlainen koko kansakunnan kriisiajan symboli.⁴⁵ Suruviesteissä uhrin antajia ovat sekä menehtyneet sotilaat että heidän omaisensa. Kirjeissä saatettiin kirjoittaa sotilaan ”uhranneen elämänsä”⁴⁶ tai omaisten ”antaneen jalon uhrin isänmaan vapauden säilymisen puolesta”⁴⁷. Suruviesteissä uhri kuvataan siis vapaaehtoisena.

Sankarivainaja ja uhri nimitykset kertovat pappien pyrkimyksistä, mutta myös sotavuosille tyypillisestä retoriikasta. Kempin mukaan sankarikuoleman korostaminen saattoi lohduttaa kaatuneen omaisia ja antaa kuolemalle ylevän merkityksen. Toisaalta sankarikuoleman korostaminen oli yksi tapa esittää suomalaisuutta.⁴⁸ Sotilaspappien kirjeissä kaatuneet kuvataan ihanteellisessa valossa. Taustalla vaikuttavat ajalle tyypilliset ihanteet ja kirjoittamisen tavat, mutta nähdäkseni sotilaspapit ovat ensisijaisesti kirjoittaneet kaatuneesta ylentävästi lohduttaakseen surevia omaisia. Propaganda tuskin on ollut ainakaan ainoa syy sankarivainaja nimitykselle. Kuolleesta pyritään kuitenkin yleensä puhumaan ainoastaan hyvää,⁴⁹ mikä kannattaa muistaa sotilaspappien kirjeitä luettaessa.

Kutsumalla kuollut uhriksi kuolemalle pyrittiin löytämään tarkoitus. Väkivaltaiselle kuolemalle halutaan usein antaa jonkinlainen merkitys, jotta sodan tappiot eivät aiheuttaisi tyytymättömyyttä sodankäyntiä kohtaan.⁵⁰ Kun omaisille on kirjoitettu kaatuneen uhranneen henkensä esimerkiksi isänmaan vapauden puolesta, ei kuolema ole turha. Pelkkänä valtion propagandana näitä nimityksiä ei kuitenkaan tule pitää. Teporan mukaan varsinkin talvisodan aikana sotakuolemien kansallisen käytön taustalla oli ennemminkin laajoja väestönosia koskettanut spontaani yhteisöllisyyden tunne, kuin valtion propaganda.⁵¹

Sotilaspappien kirjoittamista suruviesteistä löytyi eroja, jota kaatuneiden erilaisuus saattaa selittää. Nähdäkseni esimerkiksi sotilasarvolla tai siviilisäädellä saattoi olla vaikutusta suruviestin

---

⁴⁴ Ibid, s.53.

⁴⁵ Tepora 2011, s.48.

⁴⁶ Suruviesti s.87.

⁴⁷ Suruviesti s.55.

⁴⁸ Kempainen 2006, s.253.

⁴⁹ Kempainen 2006, s.252.

⁵⁰ Raitis 1993, s.249.

⁵¹ Tepora 2011, s.236.

retoriikkaan. Kuten tutkimuksen liitteestä ilmenee, aineistoni suruviestien kaatuneista suurin osa kuului miehistöön, ja vain neljä oli upseereita. Upseereiden omaisille kirjoitetuista kirjeistä löytyy paljon isänmaallista puhetta, huolimatta siitä missä sodan vaiheessa kirjeet on kirjoitettu.⁵² Voikin olla, että sotilaspapit ovat olettaneet upseereiden perheenjäsentenkin olevan isänmaallisen hengen innostamia ja siksi upseereiden omaisille suunnatut kirjeet sisältävät enemmän tällaista puhetaa. Toisaalta sotilaiden tasa-arvoisuus oli yksi sotapropagandan keskeisistä teemoista,⁵³ ja aineiston suruviesteissä tavalliset sotamiehet kuvataan yhtä lailla isänmaan sankarivainajiksi. Tarkempien johtopäätösten tekeminen vaatisi suurempaa vertailuaineistoa.

Tutkimuksen aineistosta ilmenee, että suurin osa kirjeistä on osoitettu kaatuneiden leskille ja vain muutama vanhemmille.⁵⁴ Todellisuudessa talvisodan kaatuneista puolet oli perheellisiä ja jatkosodan aikana enää vain joka neljäs.⁵⁵ Aineiston kirjeiden kaatuneet ovat myös iäkkäämpiä kuin sotavuosina kaatuneet yleensä.⁵⁶ Tämä liittyy luultavasti siviilisäättyyn, sillä nuoremmat miehet olivat useammin vielä naimattomia. Aineiston eriävyys keskiverrosta suomalaisesta sotilaasta ei nähdäkseni liity siihen, että sotilaspapit olisivat useammin kirjoittaneet naimisissa olevien kaatuneiden omaisille kuin naimattomille. Todennäköisesti syy löytyy kirjeiden säilymisestä. Sota-ajan kirjeitä tutkineen Ilari Taskisen mukaan avioparien välisellä kirjeenvaihdolla on ollut tunnearvoa, mikä on vaikuttanut heidän välisensä kirjeenvaihdon säilymiseen.⁵⁷ Tämä voidaan mielestäni rinnastaa myös leskille lähetettyihin suruviesteihin. Papin lähettämä kirje on todennäköisemmin säilynyt tähän päivään ja päätyntä osaksi Kaatuneiden Omaisten Liiton ja Sotaorpojen Suomi 100 hanketta, kun kaatuneelta on jäänyt leski ja mahdollisesti lapsia kirjettä vaalimaan. Vanhemmille lähetetyt kirjeet taas ovat helpommin hävinneet vuosien saatossa vanhempien kuoltua. En kuitenkaan usko tämän eron vaikuttavan tutkimustuloksiini. Kirjeiden tarkoitus ei sinällään eroa vanhemmille ja leskille osoitettujen kirjeiden välillä. Suruviestien retoriikassa sen sijaan saattoi olla eroja, kuten seuraavaksi ilmenee.

4.2. Vaimot ja vanhemmat

Suruviestit tuli siis lähettää kaatuneen lähiomaiselle: siviilisäädystä riippuen yleensä kaatuneen vaimolle tai vanhemmille. *Sotilaspappi*-lehden kirjoituksista käy ilmi, ettei lähiomaisen selvittäminen

---

⁵² Esim. Suruviesti s.37. Hyvin erilainen kuin muut jatkosodan lopun kirjeet.

⁵³ Perko 1974, s.110.

⁵⁴ Ks. Liite. Naimissa yli 80 %.

⁵⁵ Salmi 1986, s.45.

⁵⁶ Kurenmaa & Lentilä 2005, s.1160. 58 % kesäkuussa 1944 kuolleista 18-24-vuotiaita. Kirjeiden kaatuneiden kuolin iän keskiarvo 29-vuotta. Ks. Liite.

⁵⁷ Taskinen 2015, s.13.

aina ollut helppoa. Kortistossa saattoi olla vanhaa tai epätarkkaa tietoa.⁵⁸ Useimmiten kirjeet osoitettiin joko kaatuneen vaimolle tai vanhemmille. Tämän tutkimuksen aineistossa naimattomia sotilaita on viisi. Kolme kirjeistä on osoitettu kaatuneen äidille, kaksi isälle ja loput leskelle.

Sotilaspappi-lehden mukaan kirjeen sisältöön vaikutti se, kenelle kirje osoitettiin. Eräs sotilaspappi kirjoittaa:

Mahdollisuuksien mukaan otettava selvää perhesuhteesta (onko vanhempiansa ainoa poika, onko vanhemmat elossa jne.) Ja ne saatuaan pyrittävä siihen tilaan, mihin he joutuvat, joille kirje osoitetaan.⁵⁹

Aineiston suruviestien valossa papit näyttävät toimineen ohjeen mukaisesti ja huomioineen omaisten muuttuneen aseman. Moni sotilaspappi pyrki esimerkiksi lohduttamaan leskiksi jääneitä naisia vakuuttamalla, että Jumala pitää leskistä ja orvoista huolen, vaikka perheen isä on otettu pois.⁶⁰ Vaikka *Sotilaspappi*-lehdessä puhutaan lähinnä sotilaan vanhemmista, on sotilaan kaatuminen muuttanut erityisesti leskeksi jääneiden vaimojen elämää. Eräs sotilaspappi kirjoitti talvisodan aikana leskeksi jääneelle naiselle myötätuntoisesti, mutta silti sodalle myötämielisesti:

Te kyllä olisitte tarvinneet häntä. Lapsenne tarvitsivat häntä. Mutta isänmaa ja Jumalan asia ovat tarvinneet häntä myös.⁶¹

Vanhempien kohdalla nimenomaan äitien surua korostetaan: esimerkiksi eräs pappi kirjoitti äidille olevan luonnollisesti äärettömän raskasta, kun poikia ”meni parhaassa iässä”.⁶² Sotavuosien kirjallisuudessa kaatuneen sotilaan surijana kuvattiinkin mieluiten poikansa isänmaan puolesta uhraava äiti.⁶³ Suruviesteihin tällainen näkemys ei kuitenkaan näytä vaikuttaneen, sillä aineiston kirjeissä perheellisen sotilaan kuolema näyttäytyy vähintäänkin yhtä merkittävänä tapahtumana.

Omaisista ja heidän suremistaan myös määriteltiin kirjeissä. Kuolemaa kutsuttiin esimerkiksi koettelemukseksi, joka tulee ”kiittäen kestää”.⁶⁴ Kemppaisen mukaan suruviestit luonnostelevat niin ihanneuhurin kuin -surunkin.⁶⁵ Omaisten ei siis tullut olla ainoastaan passiivisia surijoita, vaan

---

⁵⁸ *Sotilaspappi* 27/665.

⁵⁹ *Sotilaspappi* 27/664.

⁶⁰ Suruviestit s.71,97.

⁶¹ Suruviesti s.36.

⁶² Suruviesti s.55.

⁶³ Kemppainen 2006, s.236.

⁶⁴ Suruviesti s.46.

⁶⁵ Kemppainen 2006, s.90.

aktiivisia uhrin antajia.⁶⁶ Kuten kaatuneidenkin kohdalla, tämä kertoo uhrin symbolisesta ja kollektiivisesta merkityksestä sotavuosien yhteiskunnassa.⁶⁷ Kyse ei ollut vain yksilön tragediasta, vaan kollektiivisesta surusta. Sotilaspappien suruviestien retoriikassa korostuukin nähdäkseni usein henkilökohtaisen menetyksen lisäksi kokemuksen yhteisöllisyys. Omaisten kuvataan esimerkiksi kuuluvan siihen ”suureen joukkoon, joka itkee menetettyjä omaisiaan”⁶⁸.

Sodan tappiot olivat armeijan lisäksi ongelma myös kotirintaman mielialoille. Kemppaisen mukaan kuolemaan liittyvää propagandaa tarvittiin ehkä jopa enemmän kotirintamalla, kuin sotilaiden keskuudessa, sillä rintamalla kuolema oli jokapäiväistä. Kotirintamalla sankariretoriikan käyttö jatkuikin sodan loppuun asti, toisin kuin rintamamiesten keskuudessa.⁶⁹ Sotilaspappien suruviestit kirjoitettiin rintamalla, mutta ne lähetettiin kotirintamalle. Lisäksi kirjeet käsittelivät kuolemaa, joten niillä on ollut väistämättä merkitystä omaisten mielialoille. Suruviestien voidaankin katsoa ilmentävän sekä tahallisia, että tahattomia pyrkimyksiä ohjailla omaisten ajattelua ja käyttäytymistä.⁷⁰

Tämän tutkimuksen puitteissa ei ollut mahdollista selvittää, mitä omaiset pappien kirjeistä ajattelivat. Papit itse kuitenkin uskoivat kirjeiden olevan omaisille tärkeitä. Esimerkiksi *Sotilaspappi*-lehden kuudennessa numerossa mainitaan, että suruviestejä säilytetään usein aarteina raamatun välissä.⁷¹ Tämä antaa olettaa suruviestien koskettaneen ja lohduttaneen ainakin joitakin niiden vastaanottajia. Aihetta voisi tutkia vielä laajemmin.

5. Sota-ajan suruviestit

Viimeisessä käsittelyluvussa pohdin suruviestien tehtävää niiden sisällön ja aiemmin käsiteltyjen näkökulmien perusteella. Tarkastelen kirjeitä myös ajallisesti, nähdäkseni tapahtuiko suruviestien kirjoittamisessa muutosta sotavuosien aikana. Lopuksi vertaan sotilaspappien itse kirjoittamia viestejä valmiiseen monisteeseen, johon papit saattoivat tarvittaessa turvautua.

5.1. Suruviestien sisältö ja tarkoitus

Tutkimukseni aineiston ja *Sotilaspappi*-lehdessä käydyn keskustelun perusteella sotilaspappien kirjeet näyttävät eräänlaisina osanottokirjeinä kaatuneiden omaisille. Sodasta johtuen läheisen kuolema on ollut omaisille erilainen kokemus kuin rauhan aikana. Sotilaan kaatuessa kaukana

---

⁶⁶ Suruviesti s.55.

⁶⁷ Tepora 2011, s.48.

⁶⁸ Suruviesti s.63.

⁶⁹ Kemppainen 2006, s.64.

⁷⁰ Ibid, s.31.

⁷¹ *Sotilaspappi* 6/103.

rintamalla, omaiset ovat kaivanneet tietoa vainajan viimeisistä hetkistä ja kuolemasta enemmän kuin rauhan aikana. Sotilaspappien kirjeet ovat vastanneet näihin tarpeisiin, mutta toisaalta myös pyrkineet lohduttamaan surevia omaisia.

Aineiston suruviesteistä on selvästi huomattavissa kirjoittajan olevan pappi. Vaikka kirjeistä on usein löydettävissä – sotavuosille tyypillisesti – isänmaallista retoriikkaa, sisältävät ne aina myös uskonnollista puhetta ja lohdutusta. *Sotilaspappi*-lehden kirjoituksissa toistui ajatus siitä, että sureva voi löytää lohdutuksen ainoastaan Jumalasta.⁷² Samanlainen käsitys esiintyy nähdäkseni myös suruviesteissä, joiden lohduttavat sanat perustuvat yleensä esimerkiksi Jumalan tahtoon ja iankaikkiseen elämään.⁷³ Pappien lohduttavaksi tarkoitettut sanat eivät siis sinällään eronneet rauhan ajasta, lukuun ottamatta sotaan liittyvää isänmaallista retoriikkaa.

Papit saattoivat lohduttaa kaatuneen omaisia myös kuvaamalla kuolemaa jollakin tapaa hyväksi. Kemppainen on esittänyt hyvän kuoleman piirteiksi muun muassa tunnetun ja ymmärrettävän kuolinsyyn sekä sen, että omaiset pystyvät suorittamaan yhteisölle tyypilliset kuolemanrituaalit.⁷⁴ Sotilaan uskonnollisuus oli yksi hyvään kuolemaan liitetty tekijä, jonka avulla papit pyrkivät lohduttamaan omaisia.⁷⁵ Toisaalta esimerkiksi ruumiin tuhoutumisen tai kentälle jäämisen uskottiin olevan omaisille erityisen raskasta. Papit pyrkivät erityisen lohduttaviin sanoihin tällaisissa tilanteissa, joissa omaiset eivät voineet suorittaa normaaleja kuolemanrituaaleja, eli esimerkiksi haudata läheistään.⁷⁶

Vaikka suruviestejä voidaan lukea sotapropagandan ja mielialanohjailun näkökulmasta, on tärkeää huomata, etteivät sotilaspapit itse näytä niitä sellaiseksi mieltäneen. Sen sijaan suruviestien kirjoittamista on pidetty hyvin raskaana ja vaativana tehtävänä.⁷⁷ Kirjoittaessaan sodasta ja kaatuneista sotilaspapit ovat tehneet kielellisiä valintoja. Puhuessaan sankarivainajasta tai sodan uhrista kirjoittaja tuskin on tietoisesti pyrkinyt vaikuttamaan omaisten sotamyönteisyyteen. Sotilaspappien kirjeet ovat silti saattaneet vaikuttaa kaatuneiden omaisiin, vaikka sodalle myönteistä retoriikkaa olisikin käytetty ilman taka-ajatuksia.

---

⁷² Esim. *Sotilaspappi* 27/663.

⁷³ Esim. Suruviestit s.48,94.

⁷⁴ Kemppainen 2006, s.56.

⁷⁵ Suruviestit s.46,65.

⁷⁶ Suruviestit s.31,108.

⁷⁷ *Sotilaspappi* 27/666.

Propagandan ja vakaumuksellisen kokemuksen välistä eroa on kuitenkin vaikea määrittää.⁷⁸ Tämä on hyvä huomioida pohdittaessa suruviestien tarkoitusta ja retoriikkaa. Mielestäni on mahdotonta sanoa, milloin sotilaspappien kirjeet edustavat kirjoittajan omia mielipiteitä, ja kuinka paljon kaatuneiden omaisiin pyritään tietoisesti vaikuttamaan. Yhtä hyvin voitaisiin selvittää, pyrittiinkö suruviesteissä levittämään uskonnollista propagandaa vai puhuiko pappi oman vakaumuksensa mukaisesti.

5.2. Muutokset sotavuosien aikana

Sotilaspappien suruviestit eivät pysyneet muuttumattomina sotavuosina, vaan niissä tapahtui nähdäkseni ajallista muutosta. Kirjeiden kontekstina toimii kirjoittamisajankohta, ja kirjoitustilanne on voinut olla hyvin erilainen sotien eri vaiheissa. Jotta kirjeitä oli mahdollista vertailla ajallisesti, jaoin ne taulukon mukaisesti neljään eri ryhmään suruviestien päiväyksen, sekä talvisodan ja jatkosodan eri vaiheiden⁷⁹ perusteella.

<u>Sodan vaihe</u>	<u>Kirjeitä</u>	<u>(Kirjeiden päiväys)</u>
Talvisota	7 kpl	(25.01.1940–16.03.1940)
Jatkosodan hyökkäysvaihe	6 kpl	(04.08.1941–31.10.1941)
Jatkosodan asemasotavaihe	6 kpl	(10.02.1942–17.12.1943)
Neuvostoliiton suurhyökkäys	8 kpl	(29.06.1944–15.08.1944)

Talvisodan syttyessä marraskuussa 1939 sotilaspappien toimiin liittyvät ohjeistukset eivät olleet selkeitä, joten talvisodan aikaiset suruviestit kertovat osittain epäyhtenäisistä käytännöistä. Esimerkiksi tämän tutkimuksen otantaan sisältyvistä seitsemästä talvisodan suruviestistä kahden⁸⁰ on allekirjoittanut sotilaspastorin lisäksi myös yksikön upseeri. Jatkosodan ajalta tällaisia yhteisiä kirjeitä ei kuitenkaan enää julkaisusta löydy, mikä kertoo mielestäni käytäntöjen vakiintumisesta. Talvisodan kirjeissä on enemmän vaihtelua ja keskinäistä erilaisuutta, kun kirjeiden kirjoittamisen käytännöt olivat vasta muodostumassa. Jotkut kirjeistä ovat pitkiä, toiset vain yksinkertaisia mainintoja sotilaan kuolemasta kodin, uskonnon ja isänmaan puolesta. Talvisodan aikaisia suruviestejä tarkastellessa täytyy lisäksi huomioida ensimmäisen aineiston kirjeen⁸¹ olevan vasta tammikuun 1940 lopusta. Sotaa on tässä kohtaa käyty jo melkein kaksi kuukautta.

Jatkosodan syttyessä kesäkuussa 1941 sotainnostus oli suurta, mikä näkyy myös eräänlaisena innokkuutena suruviesteissä. Eniten isänmaallista retoriikkaa sisältyykin nimenomaan sodan alkuun.

⁷⁸ Tepora 2015, s.139.

⁷⁹ Jatkosodan vaiheet Kurenmaa & Lentilä 2005 mukaan.

⁸⁰ Suruviestit s.31,101.

⁸¹ Suruviesti s.87.

Kielenkäytössä on paljon yhteneväisyyttä talvisotaan, ja esimerkiksi kaatuneet kuvataan yleensä sankarivainajina. Sodankäyntiä joudutaan kuitenkin perustelemaan eri tavalla, koska kyseessä ei ole enää puolustussota. Vapauden lisäksi aletaan puhua sellaisista asioista kuin ”tulevien polvien elämä”⁸² ja ”rauhallisempi tulevaisuus”⁸³.

Asemasodan (joulukuu 1941 – kesäkuu 1944) aikana kirjoitetuista kirjeistä ei löydy juurikaan vaihtelua sodan alun kirjeisiin, mutta taustalla on silti voinut olla muutoksia. Teporan mukaan esimerkiksi uhrivalmiutta jouduttiin korostamaan julkisessa keskustelussa asemasodan aikana. Itärintaman sotatapahtumien kallistuessa Neuvostoliiton eduksi keväällä 1943, uhrautuminen uhkasi muuttua uhraamiseksi, eli vapaaehtoisuudesta väkivallaksi. Tästä johtuen uhrien vapaaehtoisuutta jouduttiin esimerkiksi lehdistössä painottamaan.⁸⁴

Selkeimmät sisällölliset muutokset suruviesteissä tapahtuvat jatkosodan lopussa. Neuvostoliiton kesäkuussa 1944 aloittaman Kannaksen suurhyökkäyksen seurauksena tappiot kasvoivat ja mielialat laskivat. Kempainen toteaa jatkosodan vuosina monien ihanteiden kärsineen inflaatiota. Tällä hän viittaa esimerkiksi kristillisen uhrikuoleman ja sodassa kaatumisen rinnastamisen vähenemiseen jatkosodan aikana.⁸⁵ Myös *Sotilaspappi*-lehden kesän 1944 numerossa käytiin keskustelua siitä, miten omaisia tulisi kirjeissä lohduttaa. Esimerkiksi sotilaspappi Aarne Arjanheimo muisteli vastauksessaan, että pappeja olisi sodan alussa suorastaan kehotettu kirjoittamaan isänmaan vaatimista uhreista. Arjanheimo itse on – ainakin tässä vaiheessa sotaa – sitä mieltä, etteivät omaiset tule lohdutetuksi isänmaan uhreilla, vaan ainoastaan ”puhtaalla Herran sanalla”.⁸⁶

Jatkosodan lopussa sotilaspappien aika kului pitkälti kaatuneiden evakuoinnissa, ja papit joutuivat itsekin osallistumaan taisteluihin.⁸⁷ Papeilla on nähtävästi ollut lisäksi suurempia vaikeuksia kirjoittaa suruviestejä. Aiemmin suruviestit on kirjoitettu yleensä jo seuraavana päivänä, mutta kesällä 1944 kuolinajankohdan ja suruviestin päiväyksen väli kasvaa selkeästi.⁸⁸ Eräs sotilaspappi kirjoittaa:

--Siitähän [kaatumisesta] on kulunut jo yli kaksi viikkoa, mutta ennemmin ei ole ollut tilaisuutta kirjoittaa.⁸⁹

---

⁸² Suruviesti s.60.

⁸³ Suruviesti s.78.

⁸⁴ Tepora 2011, s.238–239.

⁸⁵ Kempainen 2006, s.87–88.

⁸⁶ *Sotilaspappi* 27/665.

⁸⁷ Kansanaho 1991, s.365.

⁸⁸ Ks. Liite. Ero kaatumisen ja kirjeiden päiväyksen välillä kasvaa jatkosodan lopun kirjeissä.

⁸⁹ Suruviesti s.108.

Tilanteen sekasortoisuutta kuvaa se, ettei papilla ole käsitystä ruumiin kohtalosta. Hän voi vain epäillä sen jääneen kentälle ankarassa taistelutilanteessa. Kyseisessä kirjeessä ei enää kutsuta kaatunutta uhriksi tai sankarivainajaksi. Omaista halutaan edelleen lohduttaa Jumalan sanalla, mutta kirjeen sävy on muuttunut jatkosodan alusta. Kuvaavia ovat kirjeen lopetussanat:

Jumalan sanan varassa me tänä raskaana aikana kestämmme päivästä päivään. Hän itse meitä kaikkia ja synnyinmaatamme siunatkoon.⁹⁰

Myös kesäkuussa 1944 kirjoitettu suruviesti päättyy sanoihin, jotka kertovat mielialan muutoksesta rintamalla:

Rukoilkaamme, että Herra vielä kansamme armahtaisi ja sen pelastaisi.⁹¹

Muutos on selkeä, jos kirjeitä verrataan esimerkiksi jatkosodan alun kirjeisiin. Sotainnostuksen sijaan jatkosodan viimeisen kesän suruviestit ilmentävät jopa pelokasta tunnelmaa tulevasta. Mielenkiintoista on huomata, miten sodan kaoottisuus näkyy jopa sotilaspappien kaatuneen omaisille kirjoittamissa kirjeissä. Mielestäni voidaan pohtia, olisiko näin ollut, mikäli kirjeiden tarkoituksena oli kotirintaman taistelutahdon kohottaminen. Vaikka usko tulevaisuuteen alkaa pappien kirjeissä horjua, uskonnon ja isänmaan yhteys säilyy silti kirjeissä sodan loppuun asti. Elokuussa 1944 sotilaspappi päättää pitkän kirjeensä vertauskuvalliseen lainaukseen virrestä 212:

Aina seuraa sotaa rauha, päivämies palkitaan.
Kun loppuu taipaleemme, niin voitosta iloitaan.
Me isänmaahan kerran taas yhteen pääsemme,
jos armonkerjääjinä täällä Jeesusta seuraamme.⁹²

5.3. Valmis moniste vaihtoehtona

Edellä on tullut esille, että sotilaspapit pitivät tärkeänä kirjeiden henkilökohtaisuutta, eikä valmiita monisteita suositeltu käytettäväksi. Kemppaisen mukaan valmiisiin monisteisiin turvauduttiin esimerkiksi jatkosodan etenemisvaiheessa, kun tappiot olivat suuria.⁹³ Valmiin monisteen sisältöä on mielenkiintoista verrata sotilaspappien henkilökohtaisesti kirjoittamiin suruviesteihin. Valmiissa

---

⁹⁰ Suruviesti s.108.

⁹¹ Suruviesti s.107.

⁹² Suruviesti s.49. Virsi 212.

⁹³ Kemppainen 2006, s.89.

monisteessa oli jätetty tilaa kaatuneen nimelle. Lisäksi jälkikirjoitukseen voitiin lisätä tietoja kaatumisen yksityiskohdista ja ruumiin kohtalosta. Muuten valmis moniste kuului näin:

Raskas velvollisuuteni on vahvistaa ennakkotieto jonka mukaan

_____ [Paikka nimelle]

on antanut henkensä kodin, kristillisen uskon ja isänmaan vapauden puolesta. Suuri on menetyksenne ja raskas surunne. Ymmärrän, että koko elämänne tuntuu kuin pysähtyneen ja olevan vailla tarkoitusta. Tiedän kuitenkin, että murheenne keskellä sydämenne jollakin tavoin iloitsee siitä, että vainajanne on antanut kalliin uhrin kaiken sen puolesta, mikä elämänne tekee elämisen arvoiseksi. Hänen uhrinsa onkin oleva Teidän kuihtumaton kunnianne. Mutta sydän ei silti rauhoitu eikä tyydy. Se hätäilee ja tekee tuskaisia kysymyksiään. Tähän pimentoon kykenee heittämään valoa ainoastaan Jumalan mittaamaton armo, jonka laupias Jumala on antanut meidän tähtemme Pojassaan Jeesuksessa Kristuksessa. Rakas Herramme Jeesus kutsuu luokseen niitä, jotka ovat työtätekeviä ja raskautettuja. Niiden sieluille hän lupaa levon. Tämä tarkoittaa teitäkin. Se rohkaiskoon Teitäkin surunne kantamisessa.⁹⁴

[Sotilaspastorin allekirjoitus]

[Jälkikirjoitus]

Valmis moniste muistuttaa pitkälti pappien itse kirjoittamia kirjeitä, ja siitä onkin varmasti otettu myös mallia henkilökohtaisia suruviestejä kirjoitettaessa. Kirje esimerkiksi alkaa sanoilla ”Raskas velvollisuuteni”⁹⁵ ja lopussa omaisia lohdutetaan Jumalan armolla. Sisältö ja sanamuodot eivät viittaa tekstin olevan yleisesti käytetty, vaan valmiin monisteen teksti on pyritty kirjoittamaan tunteisiin vetoavaksi. Kempainenkin toteaa kirjeen olevan viralliseksi kirjeeksi hyvin henkilökohtainen. Lisäksi hän kuvaa kirjettä eräänlaiseksi suremisen ohjeeksi.⁹⁶ Tämän tutkimuksen suruviesteihin verrattuna valmiissa monisteessa omaisen tunteita ohjaillaan sodalle myönteiseen suuntaan paljon voimakkaammin. Monisteessa esimerkiksi kirjoitetaan, miten omaisen ”sydän jollakin tavoin iloitsee” vainajan uhrista, joka on myös omaisen ”kuihtumaton kunnia”. Moniste näyttää ajallisesti sopivan talvisodan tai jatkosodan alun kirjeiden joukkoon, mutta jatkosodan loppupuolella tällaiset sanavalinnat on saatettu kokea tilanteeseen sopimattomiksi. Valmiin monisteen vertaaminen pappien

---

⁹⁴ Suruviesti s.56.

⁹⁵ Samanlainen aloitus useissa suruviesteissä. Esim. suruviestit s.40,71.

⁹⁶ Kempainen 2006, s.90.

itse kirjoittamiin suruviesteihin osoittaakin hyvin sotavuosien aikana tapahtuneen muutoksen kirjeiden sisällössä.

6. Johtopäätökset

Sotilaspastorien kaatuneiden omaisille kirjoittamat suruviestit eivät olleet vain ilmoituksia kuolemasta, sillä omaiset saivat kaatumisesta tiedon muuta kautta. Sen sijaan suruviestit olivat sielunhoidollisia kirjeitä, joissa papit pyrkivät sekä kertomaan kaatuneen viimeisistä vaiheista että lohduttamaan surevia omaisia. Sotilaspappien tehtäviin kuului valistustyön puolesta myös mielialojen ohjailua, joten suruviestejä kannattaa tarkastella myös sotapropagandan näkökulmasta.

Kirkko pyrki sotavuosina edistämään sodalle myönteisiä mielialoja, ja papistolla oli oleellinen osa sotamoraalin ylläpitäjänä. Omaisille lähetetyissä suruviesteissä kuolemalle pyritään yleensä antamaan merkitys. Tyypillistä on esimerkiksi kirjoittaa, ettei kaatunut ei ole kuollut turhaa vaan sankarina isänmaan vapauden puolesta. Suruviestien kielenkäyttö edustaa muutenkin hyvin sota-ajalle tyypillistä retoriikkaa. Kuolleen sijaan puhutaan kaatuneesta ja korostetaan uhrin ja uhraamisen merkitystä. Epäselvää on kuitenkin se, kuinka tietoisesti papit käyttivät sotaa tukevia ilmaisuja, vai oliko tarkoitus ainoastaan lohduttaa kaatuneen omaisia ajalle tyypillisellä retoriikalla.

Yksiselitteistä tarkoitusta sotilaspappien suruviesteille on vaikea määrittää. Vastaus riippuu siitä, katsotaanko asiaa esimerkiksi kirkon, pappien vai omaisten näkökulmasta. Sotilaspappien kirjeissä annetaan sotavuosien yhteiskuntaan sopivia rooleja niin kaatuneille kuin kirjeen vastaanottajillekin. Vaikka suruviestejä voi tarkastella osana sotavuosien propagandaa, ei tämä nähdäkseni ollut kirjeiden ensisijainen tarkoitus, eivätkä sotilaspapit itse mieltäneen kirjeitä mielialojenohjaukseksi. Suruviestit myös muuttuivat sotavuosien aikana, ja vallitseva tilanne näyttää vaikuttaneen niiden sisältöön. Varsinkin jatkosodan lopun kirjeet ilmentävät hyvin erilaista henkeä, kuin aiemmin. Kaikkiin sotilaspappien suruviesteihin voidaan kuitenkin kirjoittajasta ja ajasta riippumatta liittää ajatus omaisten lohduttamisesta tavalla tai toisella.

Sotilaspappien suruviestit ovat hieman erilainen tutkimuskohde, kuin tavalliset sota-ajan kirjeet. Ne eivät kerro yhtä tarkasti yksittäisten ihmisten tunteista ja kokemuksista, mutta kaatuneen viimeiset vaiheet saatetaan kuvata kirjeissä hyvinkin tarkkaan. Toisaalta pappien kirjoittamien suruviestien keskinäinen erilaisuus kertoo siitä, että jokainen on kirjoittanut niitä omalla tyylillään, omista lähtökohdistaan ja sotatilanteesta riippuen. Tästä johtuen uskon, että sotilaspastorien suruviestit tarjoavat historiantutkimukselle tavallisen kirjeenvaihdon tapaan lähteen, jota kannattaa hyödyntää talvi- ja jatkosodan tutkimuksessa.

Lähteet ja kirjallisuus

I Lähteet

Painetut lähteet:

Kansalliskirjasto, Helsinki:
Sotilaspappi-lehti 1942-1944.

Tampereen yliopisto, Kansanperinteen arkisto, Sota-ajan kirjeiden kokoelma.
Kokoelmat: 114, 124, 178, 308.

Internetlähteet:

Sota-ajan suruviestit
www.sotaorvot.net/2018_04_22_suruviestit2.pdf

Suomen sodissa 1939-1945 menehtyneiden tietokanta
<http://kronos.narc.fi/menehtyneet/> Luettu.7.11.18.

II Kirjallisuus

Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero, *Diskurssianalyysi, Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*.
Vastapaino: Tampere, 2016.

Kansanaho, Erkki, *Papit sodassa*. WSOY: Juva, 1991.

Kemppainen, Ilona, *Isänmaan uhrin. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*.
Hakapaino Oy: Helsinki, 2006.

Murtorinne, Eino, *Suomen kirkon historia 4, sortovuosista nykypäiviin 1900-1990*. WSOY: Porvoo,
1995.

Muukkonen, Tauno, ”Hengellinen huolto”. Teoksessa Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen
sotahistoriallinen osasto (toim.) *Suomen sota 1941-1945, osa 10*. Kustannusosakeyhtiö Sotateos,
1961, 102-106.

Nikki, Nina, *Retorinen kritiikki*. Helsingin yliopisto.
<http://www.helsinki.fi/teol/pro/emo/tarkastelutapoja/kirjallisuutena4.html>. Luettu 22.9.18.

Perko, Touko, *TK-miehet jatkosodassa. Päämajan kotirintaman propaganda 1941-1944*. Otava:
Helsinki, 1974.

Pilke, Helena, *Omat haukkuivat politrukeiksi. Jatkosodan valistusupseerit*. Docendo: Jyväskylä,
2018.

Raitis, Riikka, ”Läheisen omaisen kaatuminen”. Teoksessa Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina,
(toim.) *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. WSOY: Juva 1993, 247-279.

Saario Lauri, ”Kaatuneiden evakuoimiskeskuksentoiminta talvi- ja jatkosodassa”. *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 8. Helsinki 1989, 166-207.

Salmi, Tuula, *Kansakunnan lesket. Raportti suomalaisista naisista, jotka menettivät miehensä toisen maailmansodan vuoksi*. Tammi: Helsinki, 1986.

Salminen, Esko, *Propaganda rintamajoukoissa 1941-1944. Suomen armeijan valistustoiminta ja mielialojen ohjaus jatkosodan aikana*. Otava: Keuruu, 1976.

Tepora, Tuomas. *Lippu, uhri, kansakunta. Ryhmäkokemukset ja -rajat Suomessa 1917-1945*. Yliopistopaino: Helsinki, 2011.

Tepora, Tuomas. *Sodan henki. Kaunis ja ruma talvisota*. WSOY: Helsinki, 2015.

Taskinen, Ilari, ”Sota-ajan kirjekulttuuri ja kirjeiden kokemusten tulkinta.” Teoksessa Tikka, Marko & Taskinen, Ilari & Nevala-Nurmi, Seija-Leena (toim.), *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Tammerprint Oy: Tampere, 2015. 12-29.

Tilli, Jouni, *Suomen pyhä sota. Papit jatkosodan julistajina*. Otavan kirjapaino Oy: Keuruu, 2014.

Liitteet

Taulukon tiedot:

<https://www.sotasampo.fi/fi/casualties/>

www.sotaorvot.net/2018_04_22_suruviestit2.pdf.

Aineiston suruviestien kaatuneet:

Sivu	Kuolinpäivä	Päiviä kaatumisen ja kirjeen välillä ⁹⁷	Kuolinikä	Siviilisäätty	Sotilasarvo	
87	22.1.1940	3	25	Naimisissa	Alikersantti	
36	1.2.1940	1	33	Naimisissa	Sotamies	
68	11.2.1940	1	33	Naimisissa	Luutnantti	
97	19.2.1940	2	25	Naimisissa	Tykkimies	
31	25.2.1940	12	28	Naimaton	Luutnantti	
55	3.3.1940	1	24	Naimaton	Sotamies	*TAY 124
101	11.3.1940	5	31	Naimisissa	Tykkimies	
46	3.8.1941	1	31	Naimisissa	Luutnantti	
56	11.8.1941	1	28	Naimaton	Korporaali	*TAY 114
60	22.8.1941	1	37	Naimisissa	Sotamies	
88	20.9.1941	1	27	Naimisissa	Sotamies	*TAY 178
94	28.9.1941	2	28	Naimaton	Sotamies	
93	28.10.1941	3	37	Naimisissa	Sotamies	*TAY 308
70	17.1.1942	1	28	Naimisissa	Alikersantti	
57	9.2.1942	1	21	Naimisissa	Sotamies	
65	18.5.1942	7	34	Naimisissa	Sotamies	
78	1.12.1942	0	28	Naimisissa	Alikersantti	
40	14.3.1943	2	22	Naimisissa	Sotamies	
104	14.12.1943	3	20	Naimaton	Sotamies	
108	14.6.1944	18	31	Naimisissa	Sotamies	
107	24.6.1944	5	24	Naimisissa	Sotamies	
48	27.6.1944	-	33	Naimisissa	Sotamies	
66	27.6.1944	3	33	Naimisissa	Ylikersantti	
37	9.7.1944	4	32	Naimisissa	Kapteeni	
63	13.7.1944	5	35	Naimisissa	Alikersantti	
71	17.7.1944	9	40	Naimisissa	Sotamies	
49	6.8.1944	9	25	Naimisissa	Sotamies	

* Kirje löytyy myös Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkiston sota-ajan kirjeiden kokoelmasta.

⁹⁷ Päiviä kaatumisen ja kirjeen päiväyksen välillä, eli kuinka nopeasti kirje lähetettiin.